

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Волкової Юлії Анатоліївни на дисертацію Маршалек Карини Олегівни «Кримінологічна характеристика осіб геронтологічного віку, які вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості: детермінація і запобігання», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Проблема протидії геронтологічній злочинності привертає увагу науковців та світової громадськості у зв'язку з тим, що останніми десятиліттями у загальній популяції практично всіх країн світу намітилась тенденція зростання кількості людей похилого віку. В Україні ця проблема загострюється тим, що старіння суспільства відбувається не лише за рахунок скорочення середньої тривалості життя громадян, а й через перевищення смертності над народжуваністю, тобто в результаті прямої депопуляції (скорочення) чисельності населення. При цьому демографічна ситуація стрімко ускладнюється через збройну агресію Росії.

На сьогодні найбільш резонансними злочинами, які піднімають хвилю громадського обурення, є злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Статева злочинність являє собою сукупність злочинів, спрямованих проти статевої свободи та статевої недоторканості, які вчинюються із застосуванням фізичного, психічного насильства або з використанням безпорадного стану потерпілої особи з метою задоволення сексуальної потреби у природній або у збоченій формі.

Статеві злочини у структурі злочинності займають невелику частку, утім характеризуються високим ступенем латентності. Оскільки статеві злочини здійснюють сильний травмуючий вплив на психіку людини, а також, враховуючи те, що безпека особистості й нормальний її розвиток в сучасних умовах – один із головних об'єктів правової охорони, слід погодитися з

пропозиціями окремих науковців щодо виокремлення статевої злочинності в самостійний об'єкт кримінологічного дослідження.

Попри те, що досліджувана проблематика має кримінологічний та кримінально-правовий аспекти, обумовлені зростанням кількості злочинів, що вчиняються особами та проти осіб похилого віку, наявні на сьогодні дослідження присвячені в основному вивченню соціально-економічних, медичних, культурних та інших негативних наслідків, викликаних депопуляцією та старінням населення.

Поряд з цим, погіршення в Україні демографічної структури суспільства, збільшення майже удвічі кількості геронтшюгічних злочинів, викликаних не лише старінням населення, а й складною соціально-економічною та криміногенною ситуацією, зумовлює нагальну необхідність проведення багатоаспектного комплексного дослідження причин, умов, стану протидії та шляхів підвищення ефективності заходів запобігання геронтологічній злочинності. В той же час комплексні кримінологічні дослідження проблем запобігання геронтологічній злочинності в Україні практично відсутні.

Практично недослідженими у вітчизняній науці є й питання, що стосуються значення похилого віку в механізмі реалізації кримінальної відповідальності, а також проблеми удосконалення кримінально-правової охорони вказаної категорії осіб. Усе наведене підтверджує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

З огляду на зазначене, актуальність теми та потреба в її комплексному дослідженні, необхідність наукового пошуку шляхів удосконалення кримінального законодавства України, є обґрунтованими та не викликають сумнівів, що й обумовило вибір теми, визначило мету та завдання дисертаційного дослідження К.О. Маршалек.

Дисертаційне дослідження відповідає «Основним науковим напрямом та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної

академії наук України 2019 – 2023 роки», що затверджено постановою Президії НАН України від 30 січня 2019 року № 30.

Тему дослідження «Кримінологічна характеристика осіб геронтологічного віку які вчиняють злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, детермінанти і запобігання» затверджено Вченою радою Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол № 4 від 27 квітня 2020 року). З метою коригування теми дослідження, Вченою радою Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол № 4 від 04 квітня 2023 року) затверджено тему дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора філософії «Кримінологічна характеристика осіб геронтологічного віку, які вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості: детермінація і запобігання».

Належний ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується якісним використанням низки загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, достатнім рівнем узагальнення теоретичних висновків і поглядів, викладених у вітчизняній та зарубіжній літературі, правових концепціях, ретельним опрацюванням відповідних джерел кримінального права, належною апробацією результатів дослідження і їх оприлюдненням відповідно до встановлених вимог.

Аналіз дисертації засвідчує, що на всіх етапах дослідження використовувалися різні сучасні загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Їх застосування зумовлено системним підходом. Під час написання роботи були використані спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема: історико-правовий – при дослідженні уявлень стосовно вікових меж похилого віку, (підрозділ 1.1); використовувався при з'ясуванні історичних аспектів, становлення і розвитку національного законодавства одо геронтологічної злочинності (підрозділ 1.2); порівняльно-правовий – при порівнянні зарубіжного законодавства щодо кримінальних правопорушень проти статевої

свободи та статевої недоторканості (підрозділ 1.3); системно-структурний – під час аналізу детермінант, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості (підрозділ 2.1) та розробки заходів запобігання загально соціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного характеру (підрозділ 3.1, 3.2, 3.3); статистичний – при вивченні й узагальненні матеріалів судової практики по кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються особами похилого віку, при збиранні й обробці інформації, отриманої із статистичної звітності Державної служби статистики України та правоохоронних органів (підрозділ 1.2, 2.2, 2.3, 2.4).

Мета дисертаційного дослідження полягає у проведенні кримінологічного аналізу осіб похилого віку, які вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості та визначення детермінантів і заходів запобігання.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що включають 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 204 сторінки, з яких: основний текст – 168 сторінок, список використаних джерел – 25 сторінок (254 найменування), додатків – 11 сторінок (5 найменувань)..

Джерельну базу дослідження можна вважати цілком репрезентативною, в процесі виконання дисертаційної роботи автором опрацьовано достатню кількість наукових та нормативних джерел, всього 254 найменування.

Нормативною базою даного дослідження стало чинне законодавство України. Теоретичну базу дослідження склали спеціальна література з кримінології, кримінального права, психології, у тому числі геронтології, геронтопсихології, психіатрії, медицини, соціології, філософії, що стосується проблематики дослідження.

Емпіричну базу дисертації склали: вивчення й узагальнення 100 кримінальних справ (проваджень) за статтями 152-156-1 КК України,

вчинених особами похилого віку та розглянутих судами в усіх областях України протягом 2013-2022 рр., статистична звітність Генеральної прокуратури України, Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, Державного комітету статистики України.

Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань, самостійністю і цілісністю проведеного дослідження, що дозволило досягти поставленої мети, виконати дослідницькі задачі і повністю розкрити тему дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні кримінологічних досліджень особи геронтологічного віку, які вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, за результатами якого надано кримінологічну характеристику особи правопорушника, потерпілого та досліджуваних правопорушень, розкрито їх детермінанти та розроблено заходи загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання.

Проведене дослідження дозволило сформулювати низку положень, що мають наукову новизну і виносяться на захист. Зокрема автором *уперше*:

– надано авторське поняття визначення особи похилого віку - особи, що досягли пенсійного віку, встановленого відповідно до законодавства України, або особи зі стійким розладом функцій організму в наслідок старіння організму та авторське поняття геронтологічної злочинності - це сукупність передбачених кримінальним законодавством суспільно небезпечних діянь, що вчиняються особами похилого віку;

– проаналізовано сучасний стан геронтологічної злочинності у кримінальних правопорушеннях проти статевої свободи та статевої недоторканості, та визначено, що частка осіб похилого віку в загальній кількості зареєстрованих осіб коливається від 1,69 до 4,87%; 52,87%

обвинувачених були засуджені до позбавлення волі, а 42,66% були звільнені від відбування покарання з випробуванням (іспитовим строком) на підставі ст.75 КК України, майже в половині випадків суди беруть до уваги вік і стан здоров'я правопорушників похилого віку і звільняють їх від відбування покарання;

– розроблено кримінологічний портрет особистості правопорушника похилого віку, який вчинив кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості: чоловіки 60-65 років, неодружені або розлучені, проживають у селах або містечках, непрацюючі пенсіонери, які мають повну середню освіту і не мають судимостей, позитивно характеризуються за місцем проживання, майже не вживають алкоголь, неконфліктні, доброзичливі, ввічливі та ненав'язливі;

– розроблено кримінологічний портрет особистості потерпілого від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, вчинені особами похилого віку: це особа жіночої статі, віком від 7 до 18 років, яка перебуває у родинних стосунках із злочинцем або є його знайомою, знаходиться з ним в одному соціальному середовищі, зазнавала насильства в минулому;

На увагу заслуговують такі результати дослідження:

– сучасні кримінологічні знання стосовно характерних детермінантів кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, виділено такі детермінанти, як війна, недостатність фінансування державних програм для осіб похилого віку, міграція, порушеність родинно-сімейних зв'язків, незайнятість, «алкоголізація», підвищення психічної захворюваності, соціально-громадська незахищеність;

– теоретичні підходи до систематизації історичних аспектів становлення геронтологічної злочинності та запропонована періодизація історичного дослідження геронтологічної злочинності: 1) період історичного становлення;

2) період польсько-литовського законодавства; 3) період законодавства московської держави; 4) період радянського законодавства; 5) сучасний стан;

– знання прозаконодавчі підходи до кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості та геронтологічної злочинності в зарубіжному законодавстві, що надає змогу в подальшому включати до української доктрини кримінального права досвід та правозастосовну практику зарубіжних країн з урахуванням особливостей системи державного управління, закономірності історичного розвитку досліджуваного питання, правосвідомості громадян;

– загальносоціальні (правові, соціально-економічні, культурно-виховні, медичні, інформаційно-роз'яснювальні), спеціально-кримінологічні (заходи кримінологічної профілактики, відвернення і припинення) та індивідуально-профілактичні (переконання, допомога та примус) заходи запобігання кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються особами похилого віку.

Окрім наведеного, у дисертації сформульовано й багато інших необхідних та корисних висновків, положень і пропозицій. Проведена автором науково-дослідна робота є результатом його власних напрацювань, вдалою спробою надання кримінологічна характеристика осіб геронтологічного віку, які вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості: детермінація і запобігання.

Наукове та практичне значення роботи. Виконана К.О. Маршалек наукова робота сприяє розв'язанню низки теоретичних і практичних питань, що мають важливе значення. Сформульовані у дисертаційній роботі положення, висновки та рекомендації поглиблюють наукові знання, щодо кримінологічної характеристики осіб геронтологічного віку, які вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, сприяють удосконаленню практики запобігання цим правопорушенням і можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – при подальшому дослідженні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, вчинених особами похилого віку, особи злочинця та потерпілого, причин та умов вчинення цих злочинів, а також заходів їх запобігання;

– в нормотворчому процесі – при підготовці пропозицій щодо внесення змін і доповнень до законодавства у сфері запобігання злочинності та комплексних програм запобігання злочинності на державному, регіональному та місцевому рівнях;

– у правозастосовній діяльності – як рекомендації щодо вдосконалення професійної діяльності працівників правоохоронних та інших органів, завданням яких є запобігання злочинності;

– у навчальному процесі – при проведенні лекційних, семінарських занять та при підготовці навчально-методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Кримінальне право (загальна частина)», «Криминологія».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якому викладено авторський підхід до дослідження геронтологічної злочинності у сфері кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Наукові ідеї та розробки дисертанта оприлюднені в у наукових фахових виданнях України. Дослідження, опубліковані в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Визнаючи загалом високий науково-теоретичний рівень роботи К.О. Маршалек, її важливе практичне значення, слід зазначити, що як і будь-яке дослідження складної наукової проблеми дана дисертація містить і спірні, не зовсім обґрунтовані положення, які є підставою для висловлення окремих зауважень, підґрунтям наукової дискусії, зокрема:

1. У п. 1.2. автором проведено історичний аналіз геронтологічної злочинності, кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, на підставі чого виокремлено 5 періодів формування досліджуваних процесів, утім з тексту роботи не зрозуміло, який саме критерій було взято дисертантом за основу для виокремлення саме пропонованих періодів;

2. У п. 1.3 досліджено зарубіжне законодавство щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, проте проведений аналіз не було фіналізовано пропозиціями щодо удосконалення національного законодавства, що призводить до питання, який же досвід та правозастосовну практику необхідно включати до української доктрини кримінального права з урахуванням особливостей системи державного управління, закономірності історичного розвитку досліджуваного питання, правосвідомості і правову культуру громадян;

3. На основі проведеного дослідження особливостей детермінації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються особами похилого віку автором запропоновано розробити ефективні заходи щодо запобігання злочинності, утім з тексту дисертації не зрозуміло, які саме заходи пропонує дисертант;

4. У висновках роботи автор робить висновок, що «Поняття старості є багатограним і має не лише правові аспекти, а й фізіологічні, соціальні, біологічні та багато інших. Тому визначення старості є дуже складним, суперечливим і нечітко визначеним. Розглядаючи старість у контексті цього дослідження, кримінальне законодавство не дає визначення поняття «похилого віку», але чинний КК України використовує це поняття». Проте постає питання: чи є визначення поняття «похилого віку» задачею чинного кримінального законодавства?;

5. В межах дослідження використовується досить сумнівна термінологія, як-то «кримінальні злочини»; доцільно було б додати джерела, які використовувалися при формуванні у роботі таблиць.

Загальний висновок по дисертації

Висловлені зауваження характеризують складність досліджених проблем, багато в чому мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи К.О. Маршалек, а здійснений автором творчий пошук заслуговує на підтримку.

Розглядувана дисертація містить раніше не досліджувані наукові положення та отримані особисто автором нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності має важливе науково-прикладне значення.

Дисертація К.О. Маршалек логічно побудована, оформлена відповідно до вимог Міністерства освіти та науки України, а її положення викладено чіткою і зрозумілою мовою. Пропозиції та рекомендації, викладені у дисертації, можуть бути використані для удосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Результати дисертаційного дослідження К.О. Маршалек достатньо повно викладено у 4 (чотирьох) наукових статтях, з яких: 3 (три) у наукових фахових виданнях України (категорія «Б») та 1 (одна) стаття в закордонному виданні, проіндексованому у базі даних WebofScienceCoreCollection, а також у 6 (шести) тезах доповідей на конференціях. Та додатково відображено в 2 (двох) колективних монографіях. Дисертацію оформлено відповідно до встановлених вимог.

Викладене дозволяє зробити висновок, що дисертація «Кримінологічна характеристика осіб геронтологічного віку, які вчиняють кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості: детермінація і запобігання» є за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, достовірністю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю і якістю опублікованих праць та за оформленням відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня

доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Маршалек Карина Олегівна заслуговує на присудження їй за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри конституційного
і адміністративного права
Національного авіаційного університету**

Ю.А. Волкова